

Amb l'Excusa del llibre *Industrials i polítics*: Vicens Vives i la història social i obrera a Catalunya i Espanya

Pere Gabriel (Universitat Autònoma de Barcelona)

Resum /Resumen /Abstract

Aquest article far un balanç sobre la presència de reflexions, suggeriments interpretatius i caracteritzadors en relació a la conflictivitat obrera del segle XIX dins de l'obra de Jaume Vicens Vives *Industrials i Polítics*

Este artículo hace un balance sobre la presencia de reflexiones, sugerencias interpretativos y caracterizadores en relación a la conflictividad obrera del siglo XIX dentro de la obra de Jaume Vicens Vives *Industrials i Polítics*

This article lighthouse stock on the presence of thoughts, suggestions and interpretations in relation to characterize the labor unrest of the nineteenth century inside the book of Jaume Vicens Vives *Industrials i Polítics*

Paraules clau /Palabras clave /Key Words

Conflictivitat obrera, història política, història social, militància obrera

Conflictividad obrera, historia política, historia social, militancia obrera

Labor unrest, political history, social history, labor militancy

No s'acostuma a tenir en compte, però Vicens tingué una incidència i influència important en el camp de la historiografia social i més en especial la del moviment obrer a Catalunya. En aquells anys cinquanta, tan actius i plens d'obra i activitat, Vicens donà també un impuls a la història del moviment obrer, amb una obra que havia de significar una renovació del tractament donat al tema, com fou el de la tesis de Casimir Martí, *Orígenes del anarquismo en Barcelona*, publicada el 1959, amb un pròleg del mateix Jaume Vicens Vives.

Aquella obra, i les orientacions de Vicens, situaren la historia del moviment obrer a Catalunya, i en aquell moment, en una línia d'una determinada història política i ideològica, que es volia totalment incorporada a la història contemporània, és a dir, que en cap cas es plantejava com a una història alternativa i segregada de l'intent global de comprensió de la contemporaneïtat i els problemes i conflictes socials que l'havien marcada. Tot i mantenir un discurs interpretatiu de fons econòmic i social, l'important en aquest punt (com explicaré una mica a continuació) era que la investigació es volia amb una metodologia i una anàlisi de paràmetres plenament històrics, no pas manllevats a la sociologia o a la filosofia social i política, com havia estat usual durant molt d'anys. I, per descomptat, hom la volia allunyada de qualsevol discurs de bel·ligerància política immediata franquista.

En aquesta direcció, la presència de reflexions i suggeriments interpretatius i caracteritzadors en relació a la conflictivitat obrera del segle XIX, que ell mateix

incorporà el mateix 1959 a l'influent assaig històric, que avui aquí és el centre del nostre interès, *Els Catalans en el segle XIX* (rebatejat i ampliat un xic amb la col·laboració de Montserrat Llorens, com a *Industrials i polítics del segle XIX*), vindrien a posar de manifest que Vicens s'inclinava per seguir el camí, també d'història política, d'un altre gran historiador econòmic, Manuel Reventós i Bordoy (1889-1942). Aquest havia publicat una de les primeres grans obres modernes sobre la història del moviment obrer a Espanya: *Els moviments socials a Barcelona el segle XIX*, publicada per La Revista el 1925 (i que havia guanyat el 1923 un premi en un concurs organitzat per la Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País, amb el títol d'*Assaig sobre alguns episodis històrics dels moviments socials en el segle XIX*). La seva obra es convertí aviat en un punt de referència obligat. En el pròleg que jo mateix vaig posar a la re-edició de l'obra el 1987 hi vaig escriure: "No es casual ni anecdòtic que, a l'hora d'afrontar l'anàlisi del tema obrer del segle XIX, a finals dels cinquanta i primers seixanta, tant Vicens Vives com els llavors joves historiadors Casimir Martí i Josep Termes, recuperessin una línia de treball iniciada a casa nostra precisament amb l'*Assaig* de Reventós el 1925"¹.

Cal tenir en compte el caràcter metodològicament renovador d'aquelles pàgines de Reventós. A Espanya, i a Catalunya, fins els anys de la primera guerra mundial, el moviment obrer sols havia pogut introduir-se molt de resquitllada en el camp professional de la història. En el cas català, els historiadors més professionals, relacionats la major part d'ells amb l'Institut d'Estudis Catalans, adreçaren el seu esforç investigador envers la història de la cultura (Rubió i Balaguer, Nicolau d'Olwer, Alòs-Moner), l'arqueologia (Duran i Sanpere, Bosch i Gimpera) o la història medieval (Abadal, Valls i Taberner, Soldevila). Quan algú, com Ernest Moliné s'endinsava en la història més contemporània, no era capaç de defugir la visió romàntica d'un nacionalisme superador de conflictes de classe. Hom atribuïa, sense massa matisos, les lluites civils a una influència forània desvirtuadora de la raça dels catalans i hom es proposava posar en relleu "les fases successives del Renaixement de Catalunya", renaixement basat en l'acció d'una "altra mena d'ideòlegs". Lògicament, el tractament del tema obrer no podia ésser més que marginat o, en tot cas, era fàcil caure en l'anàlisi maniqueista².

També a Catalunya, quantitativament, la historiografia sobre el món obrer havia sorgit del debat i les discussions sobre la 'qüestió social'. I aquí s'havia produït una gran ruptura entre els camins historiogràfics plens de possibilitats oberts per Ildefons Cerdà, Joaquim Salarich, Felip Monlau, Antoni Altadill, etc., abans de 1870, i la producció exclusivament publicista i doctrinal dels anys de la Restauració. En el segle XX, les millors aportacions cal trobar-les dins el catolicisme social reformista, amb estudis sobre les condicions de treball de la dona obrera (Josep Elies de Molins, Joan Paulis) i amb l'esforç estadístic més professional i continuïtat de Josep Maria Tallada des del Museu Social o de Manuel Escudé des de l'Ajuntament de Barcelona. El publicisme terapèutic, a Catalunya sempre molt catòlic, sols incidí amb una certa brillantor en la discussió sobre l'actuació dels grups dirigents de la CNT a partir de 1918, per exemple amb Miquel Sastre i Sanna, Josep Maria Farré Morago o Ramon Rucabado, preocupats obsessivament en la comptabilització de les vagues i els atemptats socials³.

¹ Cf. REVENTÓS, Manuel; *Els moviments socials a Barcelona en el segle XIX*. Pròleg de Pere Gabriel, Crítica, Barcelona, 1987, p.VII.

² Ernest Moliné i Brasés continuà *la Història de Catalunya*, d'Antoni Aulestia i Pijuan, el 1922: feu arribar l'obra fins el 1900 (Aulestia l'havia feta arribar sols fins el 1814).

³ Per a un major desenvolupament d'aquestes qüestions, cf. GABRIEL, Pere; *Classe Obrera i Sindicats a*

En conjunt, la historiografia sobre el moviment obrer a començaments dels anys vint no havia aconseguit entrar en el món de la història més acadèmica i professional; des del pensament jurídic i al sociologia, en especial des del reformisme social catòlic, hom n'havia fet un tractament de 'teràpèutica social'; el millor era sens dubte la història feta pels mateixos militants obrers, però aquests havien practicat exclusivament una anàlisi interna, en el millor dels casos institucionalista. És endinsant-nos en aquest panorama que cal copsar la complexitat i el caràcter renovador de *l'Assaig* de Reventós, producte en gran mesura d'un esforç aïllat i que modestament el seu autor considerava "fill d'unes lectures precipitades i fragmentàries", sense "pretensions de cosa definitiva"

Malgrat les inevitables inexactituds que conté i algunes especulacions interpretatives, l'obra que he agafat com a referent -i que no ho oblidem havia de permetre la represa de 1959/1960 impulsada per Vicens- capgirà acusadament el tractament que hom feia del tema obrer i inaugurarà un tipus d'historiografia del moviment organitzat dels treballadors que ha costat molt de superar. Les seves característiques més importants són, al meu entendre: 1) ús crític de les fonts documentals, bàsicament premsa política i obrera, llibres de militants obrers, bans i altres documents oficials a combinar amb una bibliografia àmplia d'història política; 2) atenció als aspectes ideològics del moviment obrer, però especial interès en defugir les anàlisis doctrinals genèriques; 3) intent, en fi, d'inserir la lluita obrera i el desenvolupament organitzatiu del moviment en la història política del país.

Certament, aquella metodologia tenia limitacions. I aquestes són en el fons les mateixes contra les que ha hagut d'esforçar-se, sense èxits massa espectaculars, la historiografia més desenvolupada i recent. I contra les que en algun sentit també intentaren de fer front les recomanacions de Vicens. Tot l'estudi gira entorn del moviment obrer organitzat i les seves lluites també organitzades. Hom abandona -millor seria dir que hom no assumeix o recupera- els intents bé que malament fets des de la sociologia reformista d'arribar a l'anàlisi de la situació i condició del món obrer, de la seva evolució. Per aquest costat, hom perd la possibilitat d'estudiar la relació i la dinàmica complexa entre moviment obrer organitzat i classe obrera, una de les qüestions sens dubte fonamentals. En qualsevol cas, quan, després de la guerra civil del 1936-1939 i els primers anys del franquisme, Vicens fixà, des de la Universitat, l'atenció en la conflictivitat obrera i el moviment obrer del segle XIX, pogué comptar amb alguna historiografia de cert pes desenvolupada els anys trenta, amb obres notables hereves del treball de Reventós, qui impulsà l'estudi de la matèria des de l'escola Mercantil, on era professor justament d'una assignatura d'Història dels Moviments Socials. Esmentem sols els més importants: les monografies de Josep M. Vilà sobre l'obrerisme de mitjan segle XIX a Barcelona i la de Gil Vidal sobre l'evolució social a Olot (estranyament, no esmentades en el llibre de Vicens), així com un altre estudi, de Rossend Oliveró, referit també a la situació de mitjans del segle, sobre la vaga general de 1855 a Barcelona i Vic (que sí utilitza Vicens), tots tres textos publicats el 1935.

Per tant, Vicens el que feu, en aquest camp, com en d'altres, es intentar de recuperar la continuïtat amb la millor història que provenia dels anys anteriors a la guerra. Per acabar d'entendre això, cal recordar la situació de la Universitat en aquella primera etapa del franquisme i, de manera especial, on estava situada la història del

Catalunya, UB, Barcelona, 198. En especial la part I: "Entorn de la historiografia del moviment obrer a Espanya", pp.1-155.

moviment obrer i la història del treball. En un principi, en temps del franquisme, la història del treball era una disciplina controlada per homes que provenien del dret del treball. Es tractava en aquest punt de justificar una determinada legislació corporativa amb ressonàncies feixistes com a norma ordenadora de les relacions laborals. La major part dels responsables del tema eren professionals i publicistes que havien tingut un alt protagonisme a l'entorn del Ministeri del Treball i Euduard Aunós ja en l'etapa de la Dictadura de Primo de Ribera. Homes, en direccions distintes, com Alexandre Gallart, Jaume Carrera Pujal o Josep M. Vila. La disciplina, sempre amb vestits de dret del treball, tenia tres punts de difusió: les Escoles Socials –que vingueren a substituir les anteriors Escoles del Treball-, les Escoles d'Alts Estudis Mercantils, dedicades a la formació de quadres petits i mitjans per a les empreses, i les Facultats de Dret (mes endavant, a partir dels anys seixanta, les Facultats de Ciències Econòmiques), que fixaven la formació o bé d'advocats i magistrats en el camp laboral o bé alts càrrecs per a les empreses. És clar que la història feta i ensenyada en aquests llocs anava dirigida a la formació d'un determinat personal empresarial i a la consolidació del model de relacions laborals del regim. Era, per dir-ho així, el complement del publicisme propagandista més obertament polític procedent de la Falange y el Movimiento, el qual feu també la seva peculiar història del moviment obrer i el sindicalisme, i dels 'greus' conflictes que en el passat havien dessagnat la vida laboral espanyola. Un publicisme propagandista practicat per molts, notòriament pels falangistes Maximiano Garcia Venero i Guillen Salaya o el policia Eduardo Comin Colomer⁴.

I aquesta consideració, la del domini dels tractaments laboralistes i legislatius de la matèria, crec que ens permetrà d'entendre millor l'opció que farà el mateix Vicens quan es tracti d'eixamplar el camp de la visió sobre la història social. La seva opció, conseqüent amb la seva aposta per la història econòmica de procedència parisenca, serà la d'apropar-se als treballs d'Ernest Labrousse i la història econòmica-social. Fou un dels darrers treballs que signà, poc abans de morir i paga la pena de recordar-lo. Vicens, Jordi Nadal i Casimir Martí presentaren, conjuntament, una comunicació molt significativa al VIIè Col·loqui de la Comissió Internacional d'Història dels Moviments Socials i les Estructures Socials del Comitè Internacional de Ciències Històriques, reunit per a la discussió interdisciplinària a Estocolm el 1960 (les actes es publicaren el 1966): *Los movimientos obreros en España en tiempos de depresión económica (1929-1939). Sus consecuencias de orden político y social*. Es tractava de valorar la incidència de la pressió demogràfica (les persones en edat de treballar), la crisi econòmica (a través d'indicadors de producció i del comerç exterior dels principals sectors de l'economia) i l'evolució del moviment vaguístic. Una de les més importants derivacions d'aquest camí havia de ser, amb el temps, l'anàlisi sobre els salaris i el cost de la vida.

Un resum final:

Vicens ajudà, en el camp de la història social i del moviment obrer, a 1) recuperar la millor tradició de la història política dels moviments socials, entesa com a una peça substantiva de la història contemporània i no com a un tema segregat de sociologia o del dret del treball; 2) l'aplicació a la matèria de la rigorositat i els mètodes de treball més afinats de la història professional; 3) l'ampliació de l'anàlisi cap a una consideració més social, intentant la comprensió de les estructures i els marcs econòmics que emmarcaven i

⁴ Cf. GABRIEL, Pere; "La storia del mondo del lavoro e dei lavoratori in Spagna: un bilancio", en Angelo VARNI (a cura di): *Alla ricerca del lavoro. Tra storia e sociologia: bilancio storiografico e prospettive di studio*, Rosenberg & Sellier, Torino, 1998, pp.55-67.

inflüen tant en la conflictivitat laboral com en la definició ideològica i el comportament de l'obrerisme militant.

En canvi, si algun retret caldria fer-li crec que es troba en la seva manca d'interès en relacionar la problemàtica de la conflictivitat obrera i sobre tot la militància del moviment obrer amb les seves consideracions sobre el paper dels intel·lectuals i professionals dins la dinàmica social catalana del vuit-cents i fins i tot dins el seu esquema, segurament mecànic i conjunturalment entusiasta, envers la successió de les generacions al llarg del segle. Per aquest costat, no havia d'afavorir sinó més aviat contribuï a endarrerir la presència del moviment obrer i els seus dirigents dins la història cultural i intel·lectual d'aquest país. Però, òbviament, hom no li pot demanar tot. Si se'm permet, prou que ja feu, també en aquest terreny que molts voldrien encara invisible de la història social i obrera.

